

відсутність стратегії розвитку суспільства [2, с. 27]. Така провінційність політичної еліти заважає їй «запропонувати суспільству магістральні вектори внутрішньої і зовнішньої політики, проект його національного розвитку, адекватний викликам сучасності» [3, с. 12].

На нашу думку, це викликано двома головними причинами: частими змінами урядів, які працювали в режимі «від бюджету до бюджету»; певною інерцією, за якою діють українські політики: в радянські часи республіканська верхівка нічого не планувала, оскільки питання програм та планів не входили до її компетенції.

Підсумовуючи, відзначимо, що в основі політичних еліт протягом усього часу незалежності, домінуючим чинником продовжує виступати не закон, а особисті відносини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ворона П. В. Пріоритети та пропозиції щодо реформи місцевого самоврядування в Україні [Електронний ресурс] / П. В. Ворона // Державне будівництво : електронне наук. фахове видання. 2009. № 1. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2009-1/doc/2/02.pdf>.

2. Кочубей Л. Теорії еліт: зарубіжний досвід для України / Л. Кочубей // Сучасна українська політика : політики і політологи про неї. Київ; Миколаїв, 2008. Вип. 14. С. 10–18.

3. Про чергові заходи щодо дальшого здійснення адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 29 травня 2001 р. № 345/2001. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua>.

4. Українські еліти в контексті місцевого і регіонального розвитку: історія та сучасність [Текст]: популярний нарис / [М. Пухтинський, О. Власенко, П. Ворона [та ін.]. Полтава: ПП Шевченко, 2009. 160 с.

Саух Петро Юрійович,
*доктор філософських наук, професор,
академік НАПН України,
академік-секретар відділення
вищої освіти НАПН України*

КУЛЬТУРНО-НАЦІОНАЛЬНА САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ ОСВІТИ. УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

У статті йдеться про проблему культурно-національної самоідентифікації освіти, яка гостро постає за умов глобалізації та створення європейського освітнього простору. Зазначаючи про нинішній освітній ідеал – підготовка індивіда, який володіє достатніми знаннями й компетенціями для діяльності у різноманітних культурно-політичних контекстах, автор нагадує постулат про освіту як умову створення спільної національної ідентичності. Наводить, як позитивний приклад, підхід Південно-Східної Азії.

Ключові слова: культурно-національна самоідентифікація освіти, глобалізація, освітній простір.

The article deals with the problem of cultural-national self-identification of education, which arises sharply in the conditions of globalization and creation of the European educational space. Noting the modern educational ideal - the training of a person who has sufficient knowledge and competencies to act in different cultural and political contexts, the author mentions the postulate of education as a condition for the creation of national identity. We cite the Southeast Asian approach as a positive example.

Key words: cultural and national self-identification of education, globalization, educational space.

Було б неправдою і самовпевненістю вважати, ніби ми сьогодні достеменно знаємо, чого хочемо досягти на шляху перебудови системи освіти. Єдине, у чому ми всі переконані: нинішня освіта не відповідає потребам розвитку сучасного суспільства. Цим стурбовані не лише ми, в Україні. Ця проблема переймає інтелектуальну еліту всього світу. Йдеться не лише про якість

освіти, падіння її престижності, втрату свободи в дослідницькій і викладацькій діяльності, а й проблему культурно-національної самоідентифікації освіти.

Сучасні глобалізаційні процеси, з одного боку, ставлять перед освітою завдання навчити людей гармонійно співіснувати, спираючись на знання про історію, культуру, спосіб мислення інших народів. З іншого – орієнтують на збереження самобутності культур, мов, національних систем освіти. Не випадково основні міжнародні документи («Болонська декларація» – 1999 р., «Празьке комюніке міністрів вищої освіти європейських країн» – 2001 р., «Берлінське комюніке міністрів вищої освіти Європи» – 2003 р. та ін.) акцентують поряд із ідеєю конвергенції освітніх систем, на збереженні культурного розмаїття Європи, що «базується на успадкованій різноманітності традицій, та сприянні потенціалу інновацій, соціальному і економічному розвитку через зміцнення співпраці європейських вищих навчальних закладів» [1, С. 28, 30, 37].

Що це означає? Це означає, що за умов глобалізації функції освіти зазнають радикальних змістовних трансформацій, які формують новий світоглядний ідеал. Нині основною метою, що постає перед національними освітніми системами, є підготовка індивіда, який володіє достатнім знанням і можливостями для своєї діяльності в різноманітних культурно-політичних контекстах. Таке розуміння освітнього ідеалу зміцнюється новим контекстом індивідуальної ідентичності, яка має поєднувати у собі кілька ієрархічних рівнів – національний, регіональний і глобальний. Як це гармонізувати в межах освіти, важко сказати. Тим паче, що сучасна освіта, набувши яскраво вираженого прагматичного характеру, виступає засобом отримання фаху, що є умовою не стільки національного (культурного), скільки професійного життя. Тобто освіта і культура мають тенденцію віддалятися одна від одної. Не останню роль в цьому «розходженні» культури й освіти відіграє виникнення масового суспільства і масової культури, які, як правило, позбавлені національного підґрунтя та національної форми. Масова культура знижує рівень національної чутливості, впливаючи на сучасну людину не меншою мірою, якщо не більшою, ніж національна культура. Відповідно, й освіта значною мірою втрачає функцію формування національної (у цьому випадку це синонім культурної) самосвідомості, обмежуючи своє завдання підготовкою до професійної діяльності в певній сфері суспільного життя.

Не випадково багато хто справедливо вважає, що втрата специфіки, особливостей національної освіти може мати надто не прогнозовані, а то й негативні наслідки. Й це зрозуміло. Освіта, на відміну від інших сфер, важко піддається тотальній уніфікації. Система освіти (цілі, набір навчальних дисциплін, характер взаємовідносин педагога і учня, організація університетського життя, принципи виховання тощо) є підсистемою певного типу культури, а отже, культурно та історично залежною. І якщо навіть загальні цілі освіти збігаються, то їх практична реалізація є культурно зумовленою, тобто вони обов'язково узгоджуються з характером національної системи культури.

Безперечним є і той факт, що утвердження національної колективної ідентичності й, зрештою, об'єднання розрізнених етнічних і класових груп у єдине ціле є головною функцією освіти, бо саме через систему освіти досягається ефект соціокультурного та політично гомогенного суспільства, котрим є сучасна нація. Власне національна освітня політика більшості країн світу завжди спрямовувалася на розвиток спільної національної ідентичності.

Окрім того, потрібно зважати на те, що освіта багато в чому є досить політизованою, заідеологізованою сферою. Вона безпосередньо впливає на формування світогляду, інтересів, бажань, розуміння, підтримки або заперечення певних соціально-політичних процесів і явищ. Освіта є засадничим фактором функціонування суспільства. Завдяки їй відбувається процес соціалізації людини через засвоєння визначених освітньою системою форм публічного знання, включаючи цінності і норми. Саме через освіту поширюються цінності й світоглядні орієнтири, які стають основою ідентичності. У цьому контексті не можна забувати, що формування

загальноєвропейського освітнього простору, окрім підвищення якості освіти, посилення її спроможності конкурувати з американською та англійською освітніми моделями, реалізує, щонайменше, ще дві геополітичні мети: об'єднання розрізнених потенціалів європейських країн в єдиний економічний механізм та формування на цій основі національної європейської ідентичності. Європейська ідентичність покликана легалізувати ЄС як наддержавне утворення в очах громадян Об'єднаних Країн Європи, захистивши його «від уніфікувальних хвиль глобалізації». У Європейському Союзі, де всі освітні системи інтегруються в єдине ціле, цей процес визначається ніби й не політичними, а технічними й економічними критеріями, що позбавляє сенсу будь-які дискусії щодо їх політичного звучання. Про це свідчить, між іншим, один із основних принципів, означених «Великою Хартією Університетів»: «дослідницька та викладацька діяльність університетів має бути морально й інтелектуально незалежною від будь-якої політичної влади й економічної сили», адже «свобода в дослідницькій і викладацькій діяльності є основним принципом університетського життя». Однак формування загальноєвропейської ідентичності важко уявити без змін в ідеях, цінностях і нормах, які формуються засобами освітнього процесу. Тобто, на практиці процес інтеграції освітніх систем в єдину, які б аргументи ми не наводили, руйнує їх національну основу. Адже за допомогою освіти кожна людина, долучаючись до культурних здобутків людства, осягає усе краще зі скарбниці власного народу, зберігає власну національну ідентичність, що виступає запорукою духовного, фізичного, економічного виживання в суперечливих, а то й негативних глобалізаційних процесах. Польський політолог А. Філіпковський справедливо зазначає, що в цих умовах «досить не просто зберегти національні традиції, звичаї та історичний досвід і, водночас, дотримуватися спільних європейських пріоритетів» [6, С. 20].

Аналогічні процеси інтеграції національних освітніх систем, до речі, простежуються і в інших геополітичних регіонах – Латинській Америці і Карибському басейні, Південно-Східній Азії. Цікаво, що й тут проголошується подібна мета – створення єдиного освітнього простору і «формування та зміцнення регіональної ідентичності і солідарності» [5, С. 20]. Як і в Європейському Союзі, так і тут, зустрілися з тими ж проблемами національно-культурної самоідентифікації освіти. Першими відчули тиск уніфікувальної освітньої матриці знакові університети Європи і Азії, які почали втрачати статус унікальних культурно-освітніх центрів. Поглиблює ситуацію світова віртуалізація освіти, масовізація вищої освіти, перетворення освіти в товар, що руйнує усталену ідею університету як духовно-культурного центру виховання національної еліти, де існує «нічим не обумовлений пошук істини», який складає ядро життя суспільства з його неперехідними цінностями, традиціями, педагогічним досвідом і спрямованістю на виховання та збереження свого людського начала.

Важливо пам'ятати, що глобалізація і уніфікація, послаблюючи національні суверенітети, виступає вдалою формою прикриття егоїстичних інтересів найбільш розвинених країн. Це форма «нового типу паразитизму». Будемо відвертими. Для розвинених країн – це найважливіша умова нових перспектив у розвитку, розширення зони своїх життєвих інтересів, а для інших – реальна загроза занепаду і втрати суверенітету. Відтік учених і висококваліфікованих кадрів з країн так званої «периферії» набуває сьогодні загрозливих масштабів. Це відчувають не лише в Україні, а й у більшості країн Східної Європи. Звісно, оголошувати війну з цими явищами безглуздо. Єдиний вихід – створення у себе відповідних умов для реалізації творчого потенціалу молоді, що можливо за наявності розвиненої та високотехнічної економіки. Водночас, без формування національної ідентичності й патріотизму молоді, усі кошти на освіту можуть перетворитися на прямі витрати.

Орієнтирами у цих складних процесах, безперечно, виступають більшість принципів, які культивуються Болонським процесом (мобільність викладачів та студентів, посилення наукової складової в освіті, кредитно-модульна система, полікультурна освіта тощо). Але перед Україною, перед її освітньою системою постає значно складніша проблема – проблема гнучкої стратегії

реформування. Така стратегія має, з одного боку, враховувати неминучу тенденцію залучення держави в процеси глобалізації, а з іншого – бути зорієнтованою на підвищення національної конкурентоздатності за умови культурно-національної специфіки. Але і в першому, і в другому випадку Україна має грати не стільки на тому полі, де заможні країни досягли успіхів, а на тому, де вони зіткнулися з проблемами. В цій «грі» важливо не зруйнувати саму природу освіти, її національний алгоритм. Адже освіта, як справедливо вважав фундатор соціології освіти Е. Дюркгейм, увічне і зміцнює єдність, фіксує основні цінності та якості, необхідні для колективного життя. В той час освіта, самоурізноманітнюючись і спеціалізуючись, забезпечує сталість різноманітності, необхідної для кооперації. Вона «продукує суспільство як сукупність вірувань і почуттів», виконуючи функцію соціальної інтеграції. Тобто освіта і постає «інструментом ідеологічного конструювання соціальної спільноти» на основі єдиної системи уявлень, що поділяються усіма її членами [3, С. 55]

Взявши за основу досвід інших країн, треба пам'ятати мудрі слова відомого американського педагога Джеральда Брейсі: «Ми мусимо сто разів подумати, перш ніж напартачити в нашій освіті» [2, С. 13–14], додамо – знехтувавши досвідом і традиціями власної національної освіти, її педагогічною матрицею

Некритичне копіювання чужої схеми може лише зруйнувати систематизований характер історично сформованих національних традицій, до речі всупереч задекларованим в програмних документах Болонського процесу положенням. Розбудова єдиного європейського простору має відбуватися на глибокій повазі до національних традицій в освіті та супроводжуватися їх взаємозбагаченням. Проте запозичення чужих зразків і моделей не може дати очікуваних «райських плодів» без продуманого синтезу цивілізаційних і національно-культурних традицій. З цього погляду показовими є приклади «прискореної модернізації» латиноамериканських і азійських держав. Перші прийняли усі рекомендації зовні, натягли на себе «золотий корсет» лібералізму, зшили відповідно до запрограмованих матриць інститути «всеохоплювальної демократії» та науково-освітні системи. Результати цього відомі: зробивши у 80-х роках крок вперед, у 90-х – вони зробили крок назад. Навпаки, нові індустріальні економіки Південно-Східної Азії з великою обережністю і певною долею критичності поставилися до імпорту гучних інститутів і взяли з них те, що реально скорочувало їх науково-технологічне відставання та відкинули усе, що суперечило традиційній східній культурі [4, С. 336]. Очевидно, що саме завдяки такому продуманому синтезу стало можливим відоме «азійське економічне чудо».

ЛІТЕРАТУРА

5. Болонський процес і реформування вищої освіти Франції / Упоряд. Г. Г. Крючков, В. В. Бурбело. – К.: Вид.-полігр. центр «Київський університет», 2004. – 164 с.
1. Брейсі, Джеральд. Чому ми робимо школу цапом відбувайлом? // Постметодика. – 2002. – № 5–6. – С. 13–14.
2. Дюркгейм Э. Социология образования / Пер. с фр. Т. Г. Астаховой. – М., 1996. – 80 с.
3. Саух П. Ю. Вища освіта в очікуванні майбутнього ренесансу: проблеми і перспективи. Український контекст // Наукове забезпечення розвитку освіти в Україні: актуальні проблеми теорії і практики (до 25-річчя НАПН України). Збірник наукових праць. – К.: Видавничий дім «САМ», 2017. – С. 328–344.
4. Саух П. Ю. Сучасна освіта: портрет без прикрас. Монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – 382 с.
5. Filipkowski A. The Implementation of the Bologna Declaration in Poland // European Journal of Engineering Education. – 2002/ № 28(2). – С. 237-245.